

# צוואת רבי אליעזר הגדול

נריה כהן

תנו רבנן: כשחלה רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו. אמרו לו: רבינו למדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העולם הבא. אמר להם היזהרו בכבוד חבריכם, ומנעו בניכם מן ההגיון, והושיבו בין ברכי תלמידי חכמים. וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים; ובשביל כך תזכו לחיי העולם הבא.<sup>1</sup>

מה ראה רבי אליעזר לצוות את תלמידיו דווקא על דברים אלו?

**העצה הראשונה** - הזהרו בכבוד חבריכם. רבי אליעזר כבר נכווה בדבר זה שפגעו בכבודו כשנידוהו, והוא חש על בשרו את הצער שזלזלו בכבודו, ולכן צוה לתלמידיו שיזהרו יותר בכבוד בין אדם לחבירו.

**העצה השנייה** - ומנעו בניכם מן ההגיון. לפי הפירוש השני ברש"י - להרחיק אותם משיחת הילדים, וזה קשור לעצה השלישית שאמר אחר כך - "והושיבו בין ברכי תלמידי חכמים". רבי אליעזר לא למד תורה בקטנותו, אלא עבד בשדהו של אביו, הורקנוס, וחשקה נפשו לעסוק בתורה, אך אביו מנע זאת ממנו. הוא ברח ובא לבית מדרשו של רבן יוחנן בן זכאי ולמד שם בהתמדה עצומה עד שנהיה בין גדולי התנאים. ולכן צוה לתלמידיו שיזהרו לשלוח את בניהם ללמוד תורה.

**העצה הרביעית** - וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים. ובמקום אחר הוא אומר: "העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים", אלא צריך לכוון לבו בתפלתו ולא תהיה תפלתו עליו כחוק קבוע שרוצה שיעבור. ורבי אליעזר רצה לחזק את תלמידיו בנקודה הזאת משום מעשה שהיה<sup>2</sup>: "מעשה ברבי אליעזר שגזר י"ג תעניות על הציבור ולא ירדו גשמים, באחרונה התחילו הציבור לצאת, אמר להם תקנתם קברים לעצמכם?" וכי אתם חושבים שהתפילה לא מועילה? אולי לא ירדו גשמים מפני שלא כוונתם מספיק בתפילתכם ולא שיברתם את לבכם בתפילה? "געו כל העם בבכיה וירדו גשמים". נמצא שאדם צריך לכוון את לבו

---

1 ברכות כח:

2 תענית כה:

ולשבור את לבו בתפילה, ואפילו אם לא נענה יחזור ויתפלל כמו שאמרו<sup>3</sup>: "אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל, שנאמר קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'".

ועוד כותב הגר"א על צוואתו של רבי אליעזר: "צוים על התורה ועל התפילה ועל כבוד חברים, על דרך 'על ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים'. והנה יש בעולם הבורא יתברך ונבחר הנבראים והם ישראל, והתורה מחברת את ישראל אל הבורא (וכמו שאמרו "קודשא בריך הוא ישראל ואורייתא - חד"), וכנגד זה צווה ר"א לכבד התורה ושתתקיים בבניהם, ועל התפילה שהיא העבודה, ועל כבוד חברים שהוא עיקר גמילות חסדים".

במאמר זה יש הרבה מקום לשים דגש מיוחד בדברים העיקריים.

**העצה הראשונה היא - "הזהרו בכבוד חבריכם"**, אדם צריך להיזהר בכבוד חבריו ולדאוג לו לפחות כמו שדואג לעצמו! כמו שאומר הפסוק<sup>4</sup> "ואהבת לרעך כמוך", שעל זה אומר רבי עקיבא<sup>5</sup> שזהו כלל גדול בתורה - שכיון שהוא מכבד את חבריו ודואג לו, הרי חבריו משיב לו טובה, והם מרבים ביניהם אהבה ומרבים שלום בעולם. ועל זה אומרת המשנה<sup>6</sup>: "לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום". וכפי שמבאר שם הרב קהתי: "שאע"פ שהמשניות מלאות במחלוקות בין החכמים אי אפשר לומר שמחלוקותיהם היתה מריבה, כי כן הוא, שעוז התורה הוא כלי מלא ברכת ה', הוא השלום, ואין בה שמץ של ריב וחילוק לבבות, וכמאמר המשנה באבות (ה' י"ז) איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים, זו מחלוקת הלל ושמאי. וכמו שאמרו חכמינו<sup>7</sup> ז"ל שתלמידי חכמים שעסוקים בתורה נעשים אויבים זה לזה, ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה שנאמר<sup>8</sup> 'את והב בסופה' - אל תקרי בסופה אלא בסופה". ועוד אמרו<sup>9</sup> 'תלמיד חכם שרתח - אורייתא היא דקא מרתחא ליה'

3 ברכות לב:

4 בספרו חידושי הגר"א על הש"ס, בביאורי אגדות.

5 ויקרא יט יח.

6 תורת כהנים פרשת קדושים פרשה ב.

7 עוקצין ג יב.

8 קידושין ל:

9 במדבר כא יד.

10 תענית ד.

ואין זה משום שנאה חלילה, ועוד אמרו<sup>11</sup> 'תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם'. ללמדך שגדול השלום, וכן אמר רבי אליעזר במסכת אבות<sup>12</sup> 'יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך', שזה מביא לידי כך שמרבים שלום בעולם, ורבי אליעזר מדגיש נקודה זו לתלמידיו בצוואתו.

**העצה השניה היא - "ומנעו בניכם מן ההגיון"**. מביא רש"י שני פירושים: הפירוש הראשון הוא - "לא תרגילום במקרא יותר מדאי משום דמשכא", משום שבמקרא יש סיפורים, והבנים עלולים להימשך אחרי סיפורים אלו ולא ילמדו דברים אחרים, או שלא ישימו דגש על פסוקי המקראות. וכעין זה אמרו במשנה במסכת שבת<sup>13</sup>: "ומפני מה אין קורין בהם (בכתובים בשבת)? מפני ביטול בית המדרש" - מפני שהם דברים המושכים את הלב ושמא יבטלו מן הדרשה. והכוונה היא בזמן הדרשה עצמה, אבל שלא בזמן הדרשה מותר. ואם תשאל: אם כן הילדים ילכו בטל ולא ילמדו? עונה על כך המהרש"א שבשל כך המשיך רבי אליעזר ואמר "והושיבום בין ברכי תלמידי חכמים" - להרגילם שם, ואפילו אם עדיין לא הגיעו לשנים הראויים למשנה ותלמוד - מכל מקום יקבלו שם מידות טובות והגונות, וכמו שידוע הסיפור על רבי יהושע שכשהיה תינוק היתה אמו מביאה אותו לבית המדרש בכדי שיספוג מקדושת המקום.<sup>14</sup>

הפירוש השני ברש"י - "לשון אחר משיחת ילדים", כמו שאמרו באבות<sup>15</sup>: "רבי דוסא בן הרכינס אומר: שינה של שחרית... ושיחת הילדים... מוציאים את האדם מן העולם." הרשב"ץ אומר בספרו מגן אבות: "מתוך שהאדם נמשך אחריהם ודבריהם משעשעים אותו הוא מתבטל מדברי תורה." ואין הכוונה למנוע אותם לגמרי משיחת הילדים, כי בסך הכל הם עדיין ילדים רכים, אלא להפחית מהם ככל שאפשר ולהשתדל למנוע אותם מלישב בטל ולהרחיקם מחברים שאינם הגונים. וזהו עון של ביטול תורה, שמבטל עצמו מתלמוד תורה ששקול כנגד כל המצוות<sup>16</sup> ואמרו חז"ל<sup>17</sup> שלושה הקב"ה בוכה עליהם בכל יום ואחד מהם הוא מי

---

11 ברכות סד.  
 12 פרק ב משנה י.  
 13 פרק טז משנה א.  
 14 ירושלמי יבמות.  
 15 פרק ג משנה י.  
 16 פאה א א.  
 17 חגיגה ה:

שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, ועוד אמרו<sup>18</sup> "כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכווערין ועוכרין אותו", ואמרו שם "אם רואה אדם שיסורים באים עליו יפשפש במעשיו, פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה." ומכיון שהוא עצמו חייב להיזהר בכך כמובן שצריך להזהיר את בניו על כך ולהרחיקם מכל דבר רע.

על חשיבות לימוד התורה יש הרבה מקורות מהתורה והגמרא ומדברי חכמינו הראשונים והאחרונים.<sup>19</sup>

נמשיך לעצה השלישית של רבי אליעזר - "והושיבום (את בניכם) בין ברכי תלמידי חכמים". וכבר הבאנו לעיל את הסיפור על רבי יהושע כשהיה תינוק שהביאתו אמו לבית המדרש שיספוג מאווירת הקדושה שבמקום קדוש זה.

נ.ב. בימינו ידוע הוא שתינוקות שומעים וקולטים את הנאמר, וכשגדלים ויודעים להגיב ניכר בהם ששמעו וקלטו בקטנותם.

העצה הרביעית היא - "וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים" (כדי שתתפללו ביראה ובכוונה, רש"י).

הגמרא אומרת<sup>20</sup> וכן נפסק להלכה<sup>21</sup>: "אין עומדים להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך שיחה ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך

18 ברכות ה.

19 נביא בקצרה כמה מקורות:

כתוב בתורה (דברים ל, יב): "לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמיענו אותה ונעשנה. ולא מעבר לים היא לאמר מי יעבור לנו אל עבר הים ויקחה לנו וישמיענו אותה ונעשנה. כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו". ואמרו חז"ל (עירובין נה.) שאפי' היתה בשמים היית צריך לעלות אחריה ואפי' הייתה מעבר לים היית צריך לעבור אחריה ולקחתה, וכ"ש שהיא קרובה אליך שאתה מחוייב לעסוק בה. וכן נפסק להלכה (שו"ע יו"ד רמו, א) שכל אדם חייב בתלמוד תורה בין ביום ובין בלילה כמו שנאמר (יהושע א, ח) "והיגית בו יומם ולילה".

וכמו שמצוה מדאורייתא לעסוק בתורה כך מצוה לחזור ועל ידי כך לזכור את תלמודו, כמו שדרשו חז"ל (ברכות מ. וברש"י שם) "אם שמוע תשמע - אם שמוע בישן (ששנית ושלישית מה ששמעת אשתקד) תשמע בחדש, ואם יפנה לבבך שוב לא תשמע". ועוד אמרו (פסחים נ.) "אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו", וזה אי אפשר כי אם ע"י חזרות מרובות. וכן צריך האדם לעמול בתורה כמו שאמרו חז"ל (רש"י במדבר כו, ג) "אם בחוקתי תלכו - שתהיו עמלים בתורה", נמצא שיש מצוה של עמל תורה. ומה זה עמל תורה? הגמרא אומרת (עירובין כב.) "שחורות כעורב - במי אתה מוצאן (את דברי התורה)? במי שמשחיר פניו עליהן כעורב", כשלא הבין דבר אחד בלימודו יושב זמן רב ומתאמץ להבין עד שה' מאיר את עיניו.

20 ברכות לא.

21 שו"ע אור"ח צג, ב.

דברים בטלים; אלא מתוך כובד ראש ומתוך שמחה של מצוה ומתוך דבר הלכה פסוקה" (ולא הלכה שצריכה עיון רב, כדי שלא יהא מהרהר בה בתפילתו). וכן אומרת הגמרא<sup>22</sup> "במקום גילה שם תהא רעדה". כלומר הגמרא מדגישה את חשיבות התפילה, שהרי עומדים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, ואילו היה האדם לפני מלך בשר ודם - שהיום כאן ומחר בקבר היה מפחד, כל שכן כשעומד לפני הקב"ה אשר מלוא כל הארץ כבודו, שהוא חי וקיים לעד ולעולמי עולמים. ולכן 'אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו, ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק'.<sup>23</sup> עד כדי כך חשובה התפילה עד שאמרו<sup>24</sup> "ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו".

אם כן ראינו עד כאן ארבע עצות לזכות בהן לחיי העולם הבא, שכלולים בהם עוד כמה עניינים, ונסכם אותם בקצרה.

**העצה הראשונה - "הזהרו בכבוד חבריכם"**, זהו שכתוב "ואהבת לרעך כמוך", וכלול בזה להרבות שלום בין איש לרעהו.

**העצה השנייה - "ומנעו בניכם מן ההגיון"**, לפירוש הראשון - לא להרגילם יותר מדאי במקרא משום דמשכא, אלא צריך להושיבם אצל תלמידי חכמים שיקבלו שם מידות טובות והגונות. ולפירוש השני - למנוע את הבנים משיחת הילדים, שזה ביטול זמן וכולל גם ביטול תורה. אין הכוונה למנוע מהם לגמרי, שהרי בכל זאת הם ילדים! אלא להמעיט מהם ולהושיבם יותר אצל מלמד שילמדם תורה ומידות. עון ביטול תורה חמור מאוד. חשיבות לימוד תורה שצריך ללכת לדרך רחוקה כדי למצוא אותה וכל שכן כשהיא קרובה אלינו. כל אדם חייב בלימוד תורה בין ביום ובין בלילה. עניין ידיעת התורה ולזכור מה שלומד על ידי חזרות מרובות. מצוה להיות בקיאים בכל חדרי התורה. מצוה לעמול בתורה.

**העצה השלישית, להושיב בנינו בין ברכי תלמידי חכמים.**

**העצה הרביעית - "דעו לפני מי אתם מתפללים"**. להתפלל מתוך כובד ראש ומתוך שמחה של מצוה ומתוך הלכה פסוקה.

עד כאן הבאתי מספר דברים שצריכים אנו לשים דגש עליהם; וכמובן שאין אני מושלם בהם וגם אני בין הצריכים להתחזק בזה, ואולי איני ראוי להביא דברים

22 ברכות ל:

23 כלשון המשנה שם.

24 שם כא.

אלו, אך ראיתי צורך להזכיר מעט לעצמנו דברים ידועים הצריכים חיזוק כי דברי תורה צריכים חיזוק<sup>25</sup> וכידוע נתמעטו הדורות ונחלשו הדעות. ויהי רצון שנוזכה להתחזק בדברים הללו ולקיימם במלואם.